

DARISI TRANS-HAZARA

DARISI TRANS-HAZARA

Cavid VELİEV*

Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE)Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin Gürcistan kısmı 2006 yılından itibaren çalışmaya başladıysa da Türkiye kısmının inşası uzadığı için Şahdeniz doğalgazı Erzurum'a 3 Temmuz 2007'de ulaştı. 12 Mart 2001 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Azerbaycan Başbakan Yardımcısı tarafından Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin hükümetler arası anlaşma ve bu anlaşmaya istinaden aynı tarihte BOTAŞ ve SOCAR arasında "Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi" imzalanmıştır. 15 yıl süreli Doğal Gaz Alım Anlaşması, alımların 2 Milyar m³ ile başlamasını ve plato periyotta 6.6 Milyar m³/yıl'a ulaşmasını öngörmektedir. 2007-2008 yılında Türkiye'nin Şahdeniz'den 2.8 milyar m³ doğalgaz alması öngörülürken, 2007-2008 yılında boru hattı aracılığıyla Şahdeniz yatağından 1.5 milyar m³ doğalgaz satın alacaktır. Bu duruma 2006'nın Aralık ayında Rusya'nın Gürcistan'a verdiği doğalgazın fiyatını yükseltip miktarını azaltması sonrası Türkiye'nin Şahdeniz'deki payının 1.3milyar m³'nü Gürcistan'a vermesi sebep olmuştur. Yani Türkiye geri kalan 1.3 milyar m³ doğalgazı Gürcistan'dan alacaktır. Diğer taraftan boru hattı bittikten sonra, doğalgaz fiyatı Azeri Gaz Temin Şirketi (AGSC) ve BOTAŞ arasında soruna dönüşmüştür. Fakat BTE fiyat tartışmasının gölgesinde kalmayacak kadar büyük bir projedir ve gerçekleşmesi büyük bir projenin diğer iki parçasının gerçekleşme şansını da artırmaktadır. Bu iki parça önümüzdeki yıllarda yapılması planlanan Nabucco ve Trans-Hazar Boru Hatlarıdır.

Trans-Hazar'ın Şansı Devam Ediyor

BTE'nin gerçekleşmesi ilgileri daha çok Trans-Hazar'a yöneltmektedir. Trans-Hazar kendi içinde petrol ve doğalgaz hattı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, Kazakistan petrollerini Hazar geçişi Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar Petrol Boru Hattı ve Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar

Doğalgaz Boru Hattı'dır. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Türkiye üzerinden AB'nin öncelikli enerji projesi Nabucco doğalgaz hattı ile birleşecektir. Trans-Hazar Petrol Boru Hattı'nın ise Gürcistan'dan geçerek Karadeniz altından Odessa-Brodi Petrol Boru Hattına birleştirilmesi planlanmaktadır. 90'lı yıllardan itibaren planlanan Trans-Hazar konjonktürel durum müsait olmadığı için sadece sözde kalmıştır. Fakat 2006'nın Mayıs ayında BTC'nin çalışmaya başlaması ve 21 Aralık 2006'da Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Türkmenbaşı'nın vefatı Trans-Hazar için yeni umutlara neden oldu. Bu iki olaydan sonra sadece ABD ve AB tarafı değil aynı zamanda Türkiye, Gürcistan ve özellikle Azerbaycan tarafı da Trans-Hazar için sıkı çalışmalara başladı. Türkmenbaşı'nın ölümünden sonra ABD ve AB, 2002 yılında imzalanan 25 yıllık Rusya -Türkmenistan doğalgaz anlaşmasını iptal ettirme çabasına girdi, Azerbaycan BTC'nin değerinin artması için Kazakistan'ın boru hattı aracılığıyla BTC'ye katılmasını sağlamaya ve aynı zamanda Türkmenistan'la ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Fakat Rusya'nın beklenmedik hamlesi her iki projeye olumlu bakanların kafasını karıştırdı. Nisan-Mayıs 2007'de Rusya'nın Türkmenistan ve Kazakistan'la yeni boru hattı ve enerji anlaşması imzalaması Trans-Hazar ve Nabucco'nun hayal ürününe dönüşeceği yönünde yorumlara neden oldu. Bu anlaşma Rusya'ya psikolojik üstünlük sağladıysa da Trans-Hazar için çalışmaları engelleyemedi. Rusya-Orta Asya anlaşmasına rağmen Trans-Hazar'ın şansı hala devam etmektedir. Bunu hem Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbanguli Berdimuhamedov ifade etti hem de Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan'la imzaladığı anlaşmanın nihai özelliğe sahip olmaması gösterdi. Rusya-Orta Asya arasında yeni doğalgaz ve enerji konularında nihai anlaşmanın Eylül 2007'de imzalanması planlanmaktadır. Bu ise rakipler arasındaki rekabetin şiddetini artırmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan'la ön anlaşmaya varan Rusya şimdiki aşamada Trans-Hazar'ın önemli enerji ortağı olacak olan Özbekistan'la çalışmalar yürütmektedir. Bu şekilde Trans-Hazar'ı tamamen rafa kaldırmayı planlamaktadır. Fakat enerji güzergahı konusunda ilk nihai anlaşmayı imzalayan taraf, kazanan taraf olacaktır. Dolayısıyla Trans-Hazar destekçileri Eylül'de imzalanması gereken Rusya-Orta Asya

anlaşmasını ya ertelemeli ya da bu tarixə qədər Trans-Hazar imzası atılmalıdır. Çünki Rusya güzərgahının imzasının atılması durumunda Trans-Hazar önəmini yitirəcək və Avropa ölkələri Orta Asya doqalgazı üçün Rusya'ya muhtaç olabilməkdir. Bu da AB'nin enerji güzərgahlarını və kaynaklarını çeşitləndirməsi açısından önceliqə sahib olan Nabucco projesinin yara alması anlamına gələcəkdir. Trans-Hazar konusunda ABD, AB, Türkiyə, Gürcistan və Azərbaycan istekli olsa da Kazakistan və Türkmənistan'ın eyni siyasi iradəyi göstərdiyi söylənəməz. Kazakistan və Türkmənistan bir tərəftən Trans-Hazar'dan vazgeçmədiklərini bəyan edərkən digər tərəftən Rusya'nın baskılarından ihtiyat etməkdəirlər. Bu baskının kırılması üçün uyğun zamanı bekleyen tərəflər əslində bu doqru zamanın ne zaman olacağına da qərar vermiş değıllər kimi gözükməkdəirlər. Həlbuki hər iki dövlət də bu baskıyı kırmək üçün Trans-Hazar'a öncelik verməlidir. Çünki bu proje BTC ilə benzeri xüsusiyyətlərə sahiptir. Yəni Trans-Hazar sadəcə iktəmi değıl stratejik önəmə də sahiptir və BTC Azərbaycan və Gürcistan'ın siyasi bağımsızlığı üçün ne qədər böyük bir önəmə sahibse Trans-Hazar da bir o qədər Kazakistan və Türkmənistan üçün önəmə sahiptir. Trans-Hazar'ın önündeki ən böyük engəllərdən biri Türkmənistan və Azərbaycan'ın Hazar'ın statusünə yönəlik görüş fərqliliğı olmuştur. Fəqət Türkmənbaşı'nın vəfatından sonra Azərbaycan'ın Türkmənistan'a yönəlik sıcaq mesajlarına Berdimuhammedov idarəetməsi müsbət cavablar verməkdədir. Türkmənistan-Azərbaycan arasında ikili iştirakların inkişafı, həm Hazar'dakı tartışmalı kuyu olan Kepez/Serdar problemini çözer həm də Trans-Hazar'ın gerçəkləşməsini təmin edə bilər. Bu maddə tərəflərin Türkiyə, AB və ABD'nin dəstəyinə ihtiyacı vardır.

Türkiyə Nabucco İçin Trans-Hazar'a Öncelik Verməli

BTE'nin gerçəkləşməsi böyük projenin digər önəmli ayağı olan Nabucco'nun şansını da yüksəltməkdədir. AB Enerji Konseyi Başkanı Martin Bartenstein Nabucco'nun AB enerji güvenliğı açısından önəmini şöyle vurğuluyor "Nabucco doqalgaz boru hattı projesi AB'nin enerji güzərgahı və idarəetmə ölkələrin çeşitlənməsini təmin edəcək Enerji Projesi açısından ən önəmlisidir." Nabucco üçün də Trans-Hazar həyati önəmə sahiptir. Orta Asya doqalgazını

Türkiye'ye kadar taşıyacak ve Nabucco'ya birleştirecek boru hatları için iki güzergah konuşulmaktadır. Bunlardan biri Türkmenistan-İran-Türkiye diğeri ise Türkmenistan-Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergahıdır. Bunun dışında Türkmen gazını İran üzerinden almak için Azerbacyan'ın da çalışmaları bulunmuştur. Fakat Azerbaycan'ın İran'a transit ülke teklifi yapmasına karşılık İran Türkmen gazını alıp-satmak istemiştir. bu nedenle de bu güzergah şimdilik rafa kalkmıştır. İran'ın kendi doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya çıkış yollarından biri Nabucco projesidir. Fakat uzun yıllardır İran-Türkiye arasında geçiş anlaşmazlığı İran doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya çıkışını engelliyordu. Söz konusu engel 13 Temmuz 2007 tarihinde İran-Türkiye arasında Ankara'da imzalanan mutabakat zaptıyla aşılmış görünüyor. Aynı zamanda bu imza İran'ın Nabucco'ya katılmasının önü de açmış bulunuyor. Böylece İran doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya satılacak, Türkiye de Türkmenistan doğalgazını İran üzerinden satın alacaktır. Ayrıca İran üç ayrı doğalgaz alanını da ihalesiz Türkiye'ye verecektir. Bu anlaşma diğer taraftan da Türkiye'nin enerji koridoru olma özelliğini kuvvetlendirdi. Fakat Rusya-Orta Asya enerji anlaşmasıyla benzer tarafı bu anlaşmanın nihai anlaşma olmamasıdır. Rusya-Orta Asya anlaşmasından sonra tedirgin olan her iki taraf acele olarak bu anlaşmayı imzaladıysa da bu anlaşmanın nihai statü kazanması zor görünmektedir. Bu anlaşmanın nihai statü kazanması ve gerçekleşmesi Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi açısından sakıncalıdır. İran'ın Trans-Hazar doğalgaz boru hattına karşı çıkma nedenlerinin en önemlisi Türkmen doğalgazını İran üzerinden taşınmasını istemesiydi. Türkiye'nin Türkmen doğalgazını İran üzerinden değil Trans-Hazar üzerinden almaya öncelik vermesi daha yararlı olurdu. Bunlardan en önemlisi İran'ın şimdiye kadar güvenilir bir doğalgaz ortağı performansı sergilememesi ikincisi ise hala İran-ABD krizinin devam ediyor olmasıdır. İran ise kendi doğalgazını Avrupa'ya satmak için Türkiye'ye muhtaçtı. Çünkü İran'ın Ermenistan üzerinden Avrupa'ya çıkışı Rusya tarafından, Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Avrupa'ya çıkışı ise ABD tarafından engelleniyordu. Avrupa'ya sıvılaştırılmış doğalgaz satmak ise daha pahalı bir işti. Bu nedenle İran doğalgazını Avrupa'ya satmak için Türkiye'ye muhtaçtı. Türkiye-İran

anlaşmasının Türkiyə açısından başqa bir sakıncalı noktası da Türkiyə-Türkmenistan doğalgaz anlaşmasının imzalanmamış olmasıdır. İran hem Türkiyə hem de Avusturya ilə doğalgaz anlaşmalarını imzalayaraq Avropa doğalgaz pazarına çıxışı yönündə işin böyük kısmını tamamlarken Türkiyə'nin bu başarıyı elde etdiyi söylenemez. Türkiyə-Türkmenistan doğalgaz anlaşması olmadığı sürece İran-Türkiyə anlaşması Türkiyə açısından yararlı olmayacaktır. Bu durumda Türkiyə-Türkmenistan anlaşması için İran Türkiyə'yi destekleyecektir. Fakat Azərbaycan, Gürcistan, AB və ABD Türkmenistan doğalgazını İran geçişli değıl Hazar geçişli olaraq istemektedir. 7 Kasım 2006'da Avropa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Borroso ilə Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında imzalanan memorandumun amacı Azərbaycan və Hazar havzası enerji kaynaklarının AB'ye taşımacılığının və teminin güvenliğinin sağlamaya yöneliktir. Aslında bu anlaşma bir nevi Trans-Hazar'a destek anlamı da taşımaktadır. Fakat Avropa devletlerinin Trans-Hazar konusunda yanı düşüncede olduğu söylenemez. Yani bazı Avropa devletleri Trans-Hazar'a öncelik verirken bazıları açısından Trans-Hazar değıl güzergah ve kaynak çeşitlendirmesi önemlidir. 22 Mart 2007'de Azərbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov'la ABD Dışişleri Bakanı Condolizze Rice arasında Washington'da imzalanan anlaşma özellikle Türkiyə-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattının, Nabucco'nun ve diğər boru hatlarının gerçəkleşmesine odaklanmaktadır. Diğər boru hatları konusunda hiçbir ayrıntılı bilgi verilmezken bu hatların Hazar geçişli boru hatları yani Trans-Hazar'ın gerçəkleşmesi için ABD'nin verdiğı destek olarak değıerlendirilebilir. Bu anlaşma ile Türkiyə İran kampında yer almış oldu. İran bu anlaşmayla aynı zamanda Orta Asya enerji kaynakları üzerinde kendi etkinliğini de artırmıştır. Hem Türkiyə-İran doğalgaz anlaşmasının imzalanması hem de BTE'nin sürekli ertelenerek seçim öncesi tarihe denk gelmesi seçim propagandası içerebilir. Rusya'nın Orta Asya ülkeleri ile anlaşma imzalamasına rağmen Trans-Hazar'ın şansı devam ediyordu. Fakat Türkiyə-İran doğalgaz Anlaşması Trans-Hazar için böyük sıkıntı yaratacaktır. Trans-Hazar'ın gerçəkleşmesi Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan yönetimlerinin siyasi iradesine bağılı olduğu kadar Batı'nın da desteğıine bağılıdır. Trans-

Hazar sadece Avrupa'yı Rusya doğalgazına veya güzergahına bağımlılıktan kurtarmayacak aynı zamanda Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın dış politikalarına çok boyutluluk katarak siyasi bağımsızlıklarının pekişmesine neden olacaktır.